

RAZPRAVE

RAZVOJNI PROBLEMI PODEŽELSKIH NASELIJ SPODNJEGA PODRAVJA

AVTOR

Vladimir Korošec

Naziv: dr., profesor geografije in pedagogike

Naslov: Proletarska ulica 14, SI – 2325 Kidričevo, Slovenija

E-pošta: vladimir.korosec@guest.arnes.si

UDK: 911.373(497.4 Sp. Podravje)

COBISS: 1.01

IZVLEČEK

Razvojni problemi podeželskih naselij Spodnjega Podravja

Podeželska naselja Spodnjega Podravja se po letu 1991 pod vplivom razvoja mest, naraščanja zaposlovanja v nekmetijskih dejavnostih, prestrukturiranja kmetijstva, nove lokalne organiziranosti ter drugih procesov intenzivno spreminjajo. V obravnavanem prostoru so se izoblikovala razvojno diferencirana območja, znotraj katerih se krepijo podeželska centralna naselja, ki postajajo »lokalna razvojna jedra«. Značilna je močna urbanizacija obmestnih in centralnih ter drugih ravninskih naselij, ki ležijo ob pomembnih prometnicah, mešana gospodarska zgradba naselij gričevnatega sveta ter skoraj popolna demografska in gospodarska degradacija naselij, ki ležijo na območjih s težjimi pridelovalnimi možnostmi ali v obmejnem prostoru. Z analizo demografskih, ekonomskih in funkcijskih sprememb je izdelana socioekonomska tipologija naselij. Vsa naselja obravnavane regije so razporejena v dvanajst tipov oziroma skupin s podobno zgradbo in razvojnimi tendencami.

KLJUČNE BESEDE

podeželje, podeželska naselja, subcentralna naselja, centralna naselja, urbanizacija, suburbanizacija, socioekonomska tipologija podeželskih naselij

ABSTRACT

The development problems of the rural settlements in the Spodnje Podravje region

Since 1991 rural settlements of Spodnje Podravje have been changing considerably due to growth of towns, increasing employment in non-agricultural branches, now local organisations or other similar processes of development. In the discussed region certain development area have differentiated within which central rural settlements are invigorated forming the local development nuclei. Characteristic are strong urbanisation of outskirts, central or other flatland settlements lying nearby important traffic roads, mixed husbandry structure of settlements in hilly parts as well as nearly perfect demographic and economic degradation of settlements within areas with difficult working conditions or near border region. Socio-economic typology of rural settlements has been made after careful analysis of demographic, economic and functional changes. All settlements within the discussed region have been arranged into 12 types or groups with regard to similar structure and development tendencies.

KEYWORDS

rural area, rural settlements, sub-central rural settlements, central rural settlements, urbanisation, sub-urbanisation, socio-economic typology of rural settlements

Uredništvo je prispevek prejelo 9. aprila 2004.

1 Uvod

Naselja sodijo med najbolj opazna dela človeške družbe na zemeljskem površju (Vrišer 1983, 159). Zaradi gospodarskih in družbenih sprememb se izredno hitro preoblikujejo. Spreminjanju so celo bolj kot mesta izpostavljena podeželska naselja, saj se kmetijstvo že od druge polovice 20. stoletja poleg industrije najhitreje prilagaja novim gospodarskim razmeram. Cilj raziskave je spoznati najnovejše socialnogeografske, demografske, ekonomske in funkcijske spremembe v podeželskih naseljih Spodnjega Podravja po letu 1991 ter na temelju rezultatov preučevanja izdelati socioekonomsko tipologijo podeželskih naselij.

2 Metodologija

Osnova analitičnega dela raziskave je celostna analiza 28 naselij, različnih glede na naravne razmere, velikost, strukturo prebivalstva in funkcijsko zgradbo. Analiza je opravljena na temelju anketiranja izbranih gospodinjstev, predstavnikov lokalnih skupnosti ter vrednotenja razvojnih načrtov in drugih dokumentov. Izbrana so tista naselja, ki celovito predstavljajo splošne in hkrati specifične razmere v obravnavanem prostoru, kar je tudi temelj njihovemu različnemu razvoju.

V vzporednem raziskovalnem postopku je bila s pomočjo sekundarnih virov in statističnih podatkov izdelana analiza gospodarskih, socialnih, prostorskih in funkcijskih razmer za vsa podeželska naselja Spodnjega Podravja. Primerjava je namenjena potrjevanju in preizkušanju raziskovalnih hipotez, pojasnjevanju problematike razvoja podeželskih naselij Spodnjega Podravja ter je podlaga za ustrezno tipologijo podeželskih naselij. Rezultat raziskovanja je socioekonomska tipologija podeželskih naselij Spodnjega Podravja, ki je izraz najnovejših sprememb na podeželju in v regiji opredeljena na podlagi vrednotenja demografskega razvoja (rast števila prebivalcev, starostna, izobrazbena in dejavnostna sestava), gospodarske zgradbe (delež gospodinjstev s kmečkim gospodarstvom, število delovnih mest) in funkcijskega položaja (oskrba, centralnost, notranja funkcijska ali dejavnostna zgradba naselij).

3 Območje preučevanja in opredelitev regije

Območje obsega območje upravne enote Ptuj in Ormož, kjer je bilo sredi devetdesetih let opravljenih več geografskih raziskav (Spodnje Podravje s Prlekijo 1996).

Spodnje Podravje je izjemno pokrajinsko in na tej osnovi tudi družbenogeografsko pestro območje štirih naravnih enot: Slovenske gorice, Dravska ravan (Dravsko, Ptujsko in Središko polje, Ormoška Dobrava), Dravinjske gorice (Savinsko) in Haloze. Med specifičnimi razvojnimi problemi izstopajo: strukturne in proizvodne spremembe v kmetijstvu, raznolik gospodarski razvoj znotraj regije, omejenost, zmanjševanje števila prebivalcev v območjih z omejenimi možnostmi za kmetijsko pridelavo, nova lokalna organiziranost, močna suburbanizacija okolice Ptuja, upadanje gospodarske moči obeh glavnih zaposlitvenih središč, Ptuja in Maribora.

Močnejše spremembe je Spodnjemu Podravju prinesla nova lokalna organiziranost, ki je okrepila funkcijski položaj centralnih naselij ter gospodarski razvoj celotnega podeželja, vendar dokaj oslabila njegov regionalni položaj. Obravnavana regija obsega 16 občin: Destrnik, Dornavo, Gorišnico, Hajdino, Juršince, Kidričevo, Majšperk, Markovce, Podlehnik, MO Ptuj, Sv. Andraž, Videm pri Ptujju, Trnovsko vas, Zavrč, Žetale in Ormož. Do leta 1995 sta bili v regiji le občini Ptuj in Ormož. Leta 2002 je bilo v regiji 283 naselij: 203 v ptujski in 80 v ormoški upravni enoti.

4 Razvojne značilnosti podeželskih naselij Spodnjega Podravja

Razvojna problematika podeželskih naselij Spodnjega Podravja je v veliki meri posledica splošnih družbenih sprememb v Sloveniji po letu 1991 in nedvomno tudi gospodarskega preoblikovanja v Podravju. Pak meni, da je »... s kmetijskimi, turističnimi, vodnimi in drugimi potenciali bogato in gosto naseljeno

območje svoje razvojno zaostajanje ponovno močno začutilo ob deindustrializaciji, ki ga je prizadela močnejše kot večino drugih območij...» (Pak 1996, 5). Mnoga obrobna in obmejna naselja se še nadalje praznijo, obmestna pridobivajo urbano podobo, z novo lokalno organiziranostjo se utrjuje funkcijski položaj centralnih naselij na lokalni ravni.

Sicer so splošne značilnosti Spodnjega Podravja naslednje:

- nizka stopnja urbanizacije oziroma visok delež prebivalcev na podeželju: leta 2000 je v podeželskih naseljih živelo več kot 75 % prebivalcev Spodnjega Podravja;
- visok delež aktivnega kmečkega prebivalstva in velik pomen kmetijstva v zunanjem videzu pokrajine: v podeželskih naseljih je bilo leta 2000 v poprečju več kot 16 % aktivnih prebivalcev zaposlenih v kmetijstvu;
- velike socialne, gospodarske in razvojne razlike med naravnimi enotami;
- prepletanje gravitacijskih vplivov Ptuja, Ormoža, Maribora in sosednjih centralnih krajev Rogatca, Lenarta in Ljutomera;
- obmejnost pretežnega dela Spodnjega Podravja.

5 Spreminjanje števila prebivalcev

Ko govorimo o razvoju podeželskih naselij, se vselej soočimo z demografsko problematiko, ki vpliva na spreminjanje gospodarske, funkcijske in morfološke zgradbe naselij.

V pretežnem delu podeželja, zlasti v naseljih gričevnatega sveta Spodnjega Podravja, se število prebivalcev in število kmečkega prebivalstva še vedno zmanjšuje. S tem je povezano zmanjševanje obsega kmetijske dejavnosti. Čeprav zmanjševanje števila kmečkih prebivalcev in ljudi na podeželju zaradi tradicionalne agrarne prenaseljenosti obravnavanega prostora niti ni tako zaskrbljujoče, kot trdi Ravbar (1996, 180), je to v nekaterih okoljih povzročilo popolno demografsko in gospodarsko degradacijo.

V ospredju razvojnih razmišljanj je vprašanje, kako ohraniti poseljenost in spodbuditi gospodarsko aktivnost naselij, ki se nahajajo na območjih s težjimi pridelovalnimi razmerami. Navedena razvojna dilema je tem večja tudi zato, ker so neugodni procesi tako močno načeli demografsko zgradbo posameznih naselij ali območij, da je njihovo »oživljanje« onemogočeno ali pa dolgotrajno in nepredvidljivo. Zaradi slabih možnosti za kmetovanje vse več prebivalcev prehaja v nekmetijske poklice, kar zmanjšuje njihov interes za bivanje v obrobnih in od zaposlitvenih središč oddaljenih podeželskih naseljih.

Podeželska naselja kažejo zelo neenakomeren prebivalstveni razvoj. V obdobju med letoma 1961 in 2000 je bil indeks rasti števila prebivalcev v obravnavani regiji 89. Najbolj se je število prebivalcev zmanjšalo v haloških (indeks 68) in slovenskogoriških naseljih (indeks 84), kjer so slabše naravne možnosti za kmetovanje in bivanje ter visoka stopnja agrarne prenaseljenosti spodbujali odseljevanje. Nizka rast prebivalstva je na Dravskem, Ptujskem in Središkem polju (indeks 105).

Spreminjanje števila prebivalcev kaže nekatere skupne značilnosti, kot na primer naraščanje števila prebivalcev v centralnih, obmestnih in nasploh ravninskih naseljih, kjer so razlike med naselji tolikšne, da ni mogoče oblikovati splošnih zaključkov in posplošitev.

Celo centralna naselja se povsem neenakomerno razvijajo. Razlike so rezultat njihovega položaja, dosejanega gospodarskega in socialnega razvoja, ali pa so odraz sodobnih sprememb in nekaterih povsem novih dejavnikov, ki oblikujejo današnjo poselitveno zgradbo na podeželju, kot so: nova lokalna organiziranost, pomanjkanje prostorsko-ureditvenih načrtov, slaba infrastruktura ali gospodarsko zaostajanje vplivnega območja. V haloških centralnih naseljih je spreminjanje števila prebivalcev ugodnejše kot v ostalih centralnih naseljih v Spodnjem Podravju. Med letoma 1961 in 2000 se je število prebivalcev teh naselij povečalo za 16 %, centralna naselja v Slovenskih goricah beležijo 10 % rast, medtem ko se je število prebivalcev centralnih naselij ravninskega sveta povečalo le za 4,5 %. Delež v centralnih naseljih živečih prebivalcev Dravskega in Ptujkega polja je ostal nespremenjen, in je bil tako leta 1961 kot leta 2000 26,6 %, v Slovenskih goricah pa se je povečal za 3,8 % na 15,3 % in v Halozah za 7,1 % na 19,6 %.

Prebivalci teh dveh naravnih enot se zaradi slabih bivalnih razmer in nepopolne infrastrukture selijo iz obrobnihih predelov v doline in središčna naselja, kar utrjuje njihov centralni in gospodarski položaj, saj postajajo lokalna, poselitvena, upravna in tudi gospodarska središča. Depopulacija je zajela tudi centralni naselji Žetale in Stoperce na obrobju Haloz.

V vseh ptujskih obmestnih naseljih je med letoma 1961 in 2000 prebivalstvo nadpovprečno naraščalo. Število prebivalcev se je močno okrepilo na Mestnem Vrhju in v Kicarju, ki postajata zaradi bližine mesta in nižjih cen gradbenih parcel zanimivi za prebivalce Ptuja in bližnje okolice. V ormoških obmestnih naseljih se zaradi šibke vplivne moči mesta število prebivalcev celo zmanjšuje.

V zadnjem desetletju 20. stoletja se je nadaljevala rast števila prebivalcev v večini tistih naselij, ki so že pred letom 1991 beležila pozitivno rast. Takšna so obmestna naselja, večina centralnih naselij ter naselja z izrazito ugodnim prometnim položajem. V Slovenskih goricah in Halozah je nastalo nekaj novih območij rasti števila prebivalcev v okolici Cirkulan, Podlehnik, Vitomarc, Juršinc, Tomaža pri Ormožu in Koga pri Ormožu, kar kaže na postopno umirjanje negativnih demografskih trendov (Klemenčič 1996, 210). Prebivalstvo se nadalje zmanjšuje v naseljih na obrobju obravnavane regije oziroma v območjih z omejenimi pridelovalnimi možnostmi, ki so bila v drugi polovici 20. stoletja izpostavljena najbolj množičnemu odseljevanju. Po letu 1991 se je število prebivalcev v nekaterih haloških in slovenskogoriških naseljih zmanjšalo za več kot 20 % (Pohorje, Berinjek, Strmec pri Leskovcu, Janški Vrh, Majski Vrh, Kupčinja Vrh, Libanja, Lešniški Vrh). V takšnem okolju število prebivalcev ne rase niti v centralnih naseljih (Kog pri Ormožu, Stoperce, Žetale, Podlehnik).

Po letu 1991 se število prebivalcev zmanjšuje v nekaterih naseljih s pozitivnim demografskim razvojem v preteklosti, ki so izpostavljena različnim gospodarskim, prostorskim ali ekološkim problemom. Nazadovanju števila prebivalcev se niso izognila niti ravninska (Strnišče, Muretinci, Zagojiči, Skorba) niti obmestna (Dobrava, Pušenci) in tudi ne centralna naselja (Polenšak, Trnovska vas, Ivanjkovci).

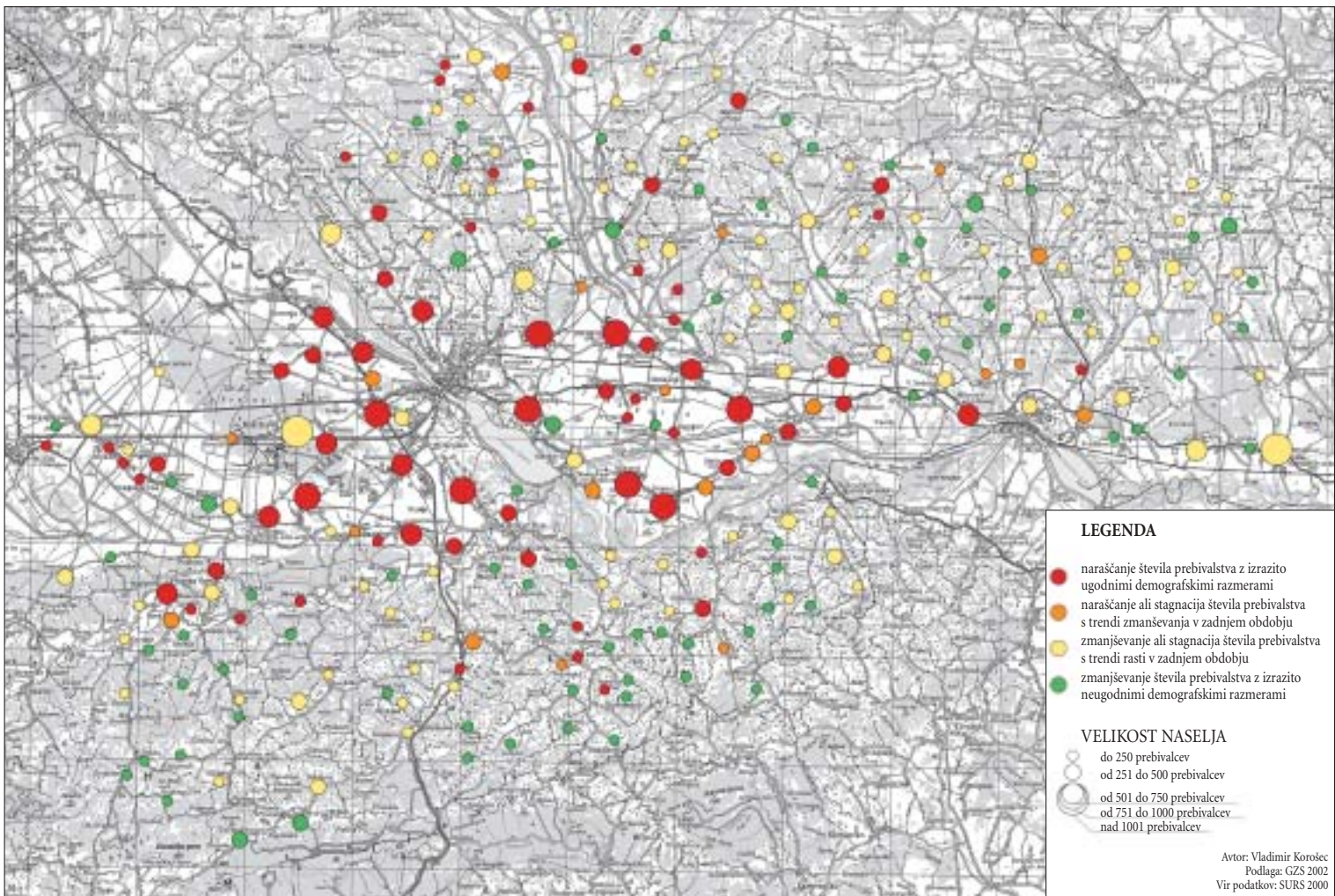
V Halozah in v Slovenskih goricah je rast prebivalstva skoraj izključno omejena na centralna in njim bližnja naselja. Edini izjemi sta območji v Slovenskih goricah med Ptujem in Grajeno ter v Halozah med Majšperkom in Ptujsko Goro. Več območij z ugodnimi demografskimi gibanji je na Dravski ravnini. Gre za naselja v obmestju Ptuja in na južnem robu ravnice, kamor se priseljujejo prebivalci Haloz (Videm pri Ptuju, Pobrežje, Tržec in Lancova vas) in v okolici Cirkovc ter ob cesti Ptuj–Ormož. Slednje se navezuje na gosto poselitev južnega obroja Slovenskih gor. Na takšen demografski razvoj podeželskih naselij vplivajo trije ključni dejavniki, dosedanji gospodarski in funkcijski razvoj, naravni pogoji ter njihov položaj do centralnih podeželskih naselij in še posebej regijskih zaposlitvenih središč.

6 Naravno in selitveno spreminjanje števila prebivalcev

Analiza naravnega in selitvenega spreminjanja števila prebivalcev je izdelana na osnovi podatkov SURS za leto 1998, 1999 in 2000 ter podatkov, pridobljenih z anketiranjem gospodinjstev v izbranih naseljih. V 60 % naselij Spodnjega Podravja je naravni prirastek negativen, zlasti v naseljih z visoko stopnjo depopulacije v preteklosti, v naseljih gričevnatega sveta in v obmejnih naseljih.

Med redkimi naselji, kjer število prebivalcev narašča po naravni poti, so tista, ki v preteklosti zaradi dobre dostopnosti niso bila izpostavljena močnejšemu odseljevanju in so ohranila tradicionalno agrarno zgradbo, ali pa so se pod vplivom urbanizacije funkcijsko in morfološko povsem preoblikovala. Pozitivno naravno rast imajo le tista naselja v Halozah (Dolane, Koritno, Vareja, Drenovec, Hrastovec) in v Slovenskih goricah (Polenci, Janežovci, Zamušani), ki svoj stabilen demografski razvoj ohranjajo zahvaljujoč ugodni prometni legi in dostopnosti. Prebivalci teh naselij se vozijo na delo na Ptuj ali v Ormož, nekateri pa v Maribor in druga večja naselja zunaj regije. Med centralnimi naselji imajo le Cirkovce,

Slika 1: Demografski razvoj podeželskih naselij Spodnjega Podravja.

Gorišnica, Polenšak, Tomaž, Velika Nedelja, Videm, Vitomarci, Zgornja Hajdina in Zgornji Leskovec pozitivni naravni prirastek. Zanje je bilo vselej značilno priseljevanje, po letu 1991 pa naraščanje oskrbnih funkcij in hitrejši prostorski razvoj. Razmeroma močno priseljevanje po letu 1991 nima neposrednega učinka na povečanje rodnosti, saj se priseljuje srednja generacija.

V nasprotju z naravnim gibanjem je bilo selitveno gibanje po letu 1998 v 55 % podeželskih naselij Spodnjega Podravja pozitivno. Največ takšnih naselij je na Savinskem ter na Dravskem in Ptujskem polju, najmanj pa v Halozah. Najvišji selitveni saldo imajo obmestna naselja Grajenščak, Krčevina pri Vurbergu in Kicar. Razmeroma močno priseljevanje je v centralna naselja Cirkulane, Cirkovce, Gorišnico, Zgornjo Hajdino, Videm pri Ptujju ter v nekatera naselja, ki so v bližini centralnih krajev ali ob prometnicah, kot so Janežovci, Mihovci, Njiverce in Tržec.

Čeprav iz podatkov o naravnem in selitvenem gibanju med letoma 1998 in 2000 ni mogoče oceniti bodočega demografskega razvoja v regiji, se kažejo nekatere splošne tendence, med katerimi izstopa slabši demografski razvoj centralnih naselij.

7 Značilnosti demografskega razvoja

Na osnovi vrednotenja spreminjanja števila prebivalcev v obdobju 1961–1991 in 1991–2000 ter naravnega in selitvenega gibanja v obdobju 1998–2000 so vsa naselja razvrščena v štiri skupine (slika 1):

- naraščanje števila prebivalcev z izrazito ugodnimi demografskimi razmerami (Za to skupino je značilna rast števila prebivalcev po letu 1991, pozitiven naravni in selitveni prirast ter ugodna izobrazbena sestava. Takšne značilnosti imajo pretežno ravninska in obmestna naselja, naselja na južnem robu Dravskega polja, na severnem robu Ptujkega polja ter na obronkih Slovenskih goric med Ptujem in Ormožem.);
- naraščanje ali stagnacija števila prebivalcev s trendi zmanjševanja v zadnjem obdobju (Število prebivalcev se zmanjšuje po letu 1991 kot posledica odseljevanja v preteklosti (Pacinje, Dobrava, Pušenci, Pacinje, Sobotinci ...) oziroma zaradi specifičnih prostorskih, ekoloških in ekonomskih problemov. Demografski razvoj se slabša tudi v nekaterih centralnih naseljih (Podlehnik, Polenšak ...).);
- zmanjševanje ali stagnacija števila prebivalcev s trendi rasti v zadnjem obdobju (Po letu 1991 narašča število prebivalcev. To so hitro razvijajoča se naselja z razmeroma ugodnim položajem (Škole) ali naselja v bližini centralnih krajev (Hrastovec, Kicar) ter centralna naselja, v katerih se izboljšujeta gospodarska in funkcijska zgradba (Kidričevo, Markovci, Velika Nedelja in Središče ob Dravi).);
- zmanjševanje števila prebivalcev z izrazito neugodnimi demografskimi razmerami (Po letu 1961 se število prebivalcev zmanjšuje. Naselja imajo negativni naravni in selitveni prirast, nizko izobrazbeno raven ter veliko starega prebivalstva. Največ takšnih naselij je v osrednjem in južnem delu Haloz ter v osrednjem delu Slovenskih goric.).

8 Dejavnostna sestava prebivalcev in razvojne spremembe

Podeželska naselja Spodnjega Podravja so gospodarsko in funkcijsko povezana s svojim ožjim okoljem. V njihovem funkcijskem in gospodarskem utripu se odražajo tudi gospodarske in družbene spremembe v regiji in državi. Glavni razvojni problemi so: pomanjkanje razvojnih programov, strukturni problemi v kmetijstvu, ekološka problematika, neurejenost osnovne infrastrukture in slabe zaposlitvene možnosti. O pomenu kmetijstva in o težavah, s katerimi se ta gospodarska dejavnost spopada, govori podatek, da je kar 47 % anketiranih prebivalcev izbranih naselij kot najpomembnejši razvojni ukrep izpostavilo nujnost posodabljanja kmetijstva.

V Spodnjem Podravju, kjer se je na podeželju dolgo zdržala klasična agrarna struktura in ga je v drugi polovici 20. stoletja zaznamovalo zaposlovanje v industriji, se je močnejši proces prestrukturiranja v terciarne dejavnosti uveljavil šele v zadnjih dvajsetih ali ponekod celo v zadnjih desetih letih.

Dejavnostna sestava prebivalcev se najmočneje spreminja v centralnih in v obmestnih naseljih. Medtem ko je bilo leta 1991 v obeh tipih naselij okrog 28 % kmečkega in nekaj več kot 41 % v neproizvodnih dejavnostih zaposlenega prebivalstva, je bilo v letu 2000 v obmestnih naseljih v kmetijstvu aktivnih le še okrog 9 % prebivalcev, v centralnih naseljih 12,2 %, v neproizvodnih dejavnostih pa 55 % prebivalcev obmestnih in 54 % prebivalcev centralnih naselij. Dejavnostno sestavo prebivalcev obmestnih naselij »določa« mesto s številnimi oskrbnimi in upravnimi funkcijami, prav tako pa se v ta naselja selijo prebivalci mest, ki so običajno zaposleni v neproizvodnih dejavnostih. Nasproti temu so centralna naselja glede aktivnosti svojih prebivalcev bolj odvisna od lastne gospodarske in funkcijske strukture. Na dejavnostno sestavo prebivalcev centralnih naselij vplivajo številni dejavniki, od razvitosti centralnih funkcij in položaja kmetijske dejavnosti v širšem prostoru do možnosti zaposlovanja v različnih dejavnostih. Veliko prebivalcev v terciarnih in kvartarnih dejavnostih imajo tista centralna naselja, ki so se razvila v močna lokalna središča z oskrbnimi funkcijami in raznimi storitvenimi dejavnostmi.

V skupino centralnih naselij z visokim deležem terciarnega prebivalstva uvrščamo tista, kjer je bilo leta 2000 v neproizvodnih dejavnostih zaposlenih več kot 55 % aktivnih prebivalcev, in sicer: Cirkovce, Dornava, Gorišnica, Zgornja Hajdina, Videm pri Ptujju, Markovci in Grajena. Med centralna naselja z močno agrarno dejavnostno strukturo uvrščamo naselja, kjer je bilo leta 2000 več kot 20 % aktivnih prebivalcev v kmetijstvu, kar je značilno za večino centralnih naselij v Slovenskih goricah, v Halozah pa le za Zgornji Leskovec, Stoperce in Žetale ter na Dravskem polju za Sela. V centralnih naseljih Kidričevo, Središče ob Dravi, Majšperk, kjer so večji proizvodni obrati, prevladuje v industriji zaposleno prebivalstvo. Pretežno v industriji so zaposleni tudi prebivalci Lovrenca na Dravskem polju in Cirkovc; prebivalci zahodnega dela Dravskega polja pa so zaposleni tudi v mariborska industriji.

V obravnavanem prostoru so tri skupine naselij s primerljivo dejavnostno sestavo prebivalcev, in sicer:

- naselja z visokim deležem zaposlenih v terciarnih in kvartarnih dejavnostih,
- naselja z visokim deležem aktivnih prebivalcev v kmetijstvu ter
- naselja z visokim deležem zaposlenih v industriji oziroma v obrti.

Razmeroma visok delež aktivnih prebivalcev v neproizvodnih dejavnostih je značilnost naselij v širšem gravitacijskem zaledju obeh mest, ki je večje na Ptujju in manjše v okolici Ormoža. Visok delež prebivalcev v terciarnih in kvartarnih dejavnostih je tudi v tistih naseljih, ki so zaradi svojega položaja ali prometne dostopnosti privlačna za priseljevanje, in v naseljih v bližini centralnih krajev. Na južnem robu Slovenskih goric ter skoraj na celotnem Ptujskem polju med Ptujem in Ormožem je veriga naselij z visokim deležem prebivalcev, zaposlenih v neproizvodnih dejavnostih. Z večjo oddaljenostjo od zaposlitvenih središč se zmanjšuje delež prebivalcev, zaposlenih v neproizvodnih dejavnostih. Visok delež zaposlenih v industriji imajo naselja v bližini Majšperka, Kidričevega in Središča ob Dravi. Njihov neposredni vpliv na preoblikovanje dejavnostne sestave prebivalcev okoliških naselij je zelo različen. Izrazito močan je vpliv Majšperka, ki v tamkajšnji industriji zaposluje pretežno nekvalificirano delovno silo iz osrednjega dela Haloz, medtem ko so zaposleni v Kidričevem zaradi specifične izobrazbe domala iz celotne regije. Visok delež kmečkega prebivalstva imajo naselja, kjer se je zaradi ugodnih pogojev ohranila močna kmetijska pridelava.

9 Položaj kmetijstva v gospodarski strukturi podeželskih naselij

Razvoj slovenskega kmetijstva temelji na domnevi, da se bo kmetijska pridelava utrdila na specializiranih in tržno usmerjenih kmetijah. Pričakovati je, da se bo proces koncentracije kmetijskih zemljišč in zmanjševanja števila kmetij postopno pospešil, vendar ne moremo povsem spregledati pomena majhnih in srednje velikih kmetij (Kovačič 2002, 74). Število slovenskih kmetij se je v obdobju 1991–2000 zmanjšalo za skoraj 15 %, ob upoštevanju malih kmetij (do 1 ha) pa celo za 21 %. V Spodnjem Podravlju se je število kmetij v obravnavanem obdobju zmanjšalo za 23 %. Napoved zmanjševanja števila kmetij je zelo tvegana, saj je kmetijstvo zaradi nizkih dohodkov iz drugih virov pomemben dejavnik stabilizacije

socialnih razmer. V obravnavani regiji je v primerjavi s celotno Slovenijo ohranjenih več majhnih kmetij. Leta 2000 je bilo v Spodnjem Podravju v velikostni skupini do 5 ha KZU 67,9 % vseh kmetij, v celotni Sloveniji pa 65,8 %. Razdrobljenost posesti je največja v centralnih in obmestnih naseljih, kjer se je zaradi suburbanizacije drastično preoblikovala posestna struktura, ter v naseljih, kjer se je pod vplivom socialnih razmer ohranila drobna posest. Najnižji delež kmetij v velikostnem razredu do 2 ha je v Halozah (29 %), kjer pa se je število majhnih kmetij zaradi opuščanja obdelave najbolj zmanjšalo. V Spodnjem Podravju se po letu 1991 hitreje kot v Sloveniji povečuje delež velikih kmetij. Leta 1991 je bilo 18 % kmetij večjih od 5 ha, leta 2000 pa 32 %.

Popolnejšo predstavo o posestni razdrobljenosti omogoča indeks koncentracije kmetijske posesti. Naselja obravnavane regije delimo na osnovi tega kriterija v tri skupine, in sicer:

- naselja z visokim deležem majhnih kmetij (indeks od 0 do 50),
- naselja s poprečnim deležem velikih kmetij (indeks od 50 do 100) in
- naselja z visokim deležem velikih kmetij (indeks nad 100).

Majhne kmetije (do 5 ha) prevladujejo v vzhodnem in osrednjem delu Haloz, v osrednjem delu Ptujskega polja, kjer je razmeroma močna suburbanizacija izoblikovala drobno posest, ter v precejšnjem delu Slovenskih goric. Sklenjena slovenskogoriška območja z majhnimi kmetijami se razprostirajo v širšem zaledju Ptuja, v južnem delu pokrajine med Ptujem in Ormožem ter v osrednjem delu v okolici Destrnika, Juršinc, Tomaža pri Ormožu in Koga. Naselja s poprečnim in visokim deležem velikih kmetij se nahajajo v tistih območjih, kjer zaradi naravnih razmer prevladuje živinoreja ali poljedelstvo, oziroma v območjih, kjer dosednji družbeni razvoj ni spodbujal drobitve kmetij. Ugoden vpliv na velikost kmetij imajo zemljiški posegi, regulacija Pesnice, Polskave in Sejanskega potoka. V Halozah so tri območja z visokim deležem srednjih in velikih kmetij, in sicer v okolici Zgornjega Leskovca, med Žetalami in Stopercami ter na severnem robu pokrajine. Naselja ravninskega sveta imajo zagotovo najboljše naravne pogoje za velike kmetije, vendar je ugodnejša posestna struktura le v okolici Cirkovc, Lovrenca in Sel, ter na vzhodu med Ormožem in Središčem ob Dravi.

V zvezi z zakupom kmetijskih zemljišč so se v Spodnjem Podravju izoblikovala tri območja. Za Haloze sta značilni velika ponudba običajno manj kakovostnih kmetijskih zemljišč in nizko povpraševanje po najemu, zaradi česar je veliko neobdelane zemlje izpostavljene zaraščanju. Zaradi velikega povpraševanja po zemljiščih proizvodno specializirane kmetije ravninskega sveta ne morejo pridobiti dodatnih površin. V pretežnem delu Slovenskih goric je občutno pomanjkanje ponudbe zemljišč, saj se zaradi socialnih razmer ohranjajo tudi majhne kmetije. Z najemanjem zemljišč se najbolj povečujejo srednjevelike kmetije (5–10 ha), medtem ko je obseg majhnih kmetij (do 5 ha) skoraj nespremenjen. Število slednjih se bo zagotovo zmanjševalo, njihov obstoj je odvisen od življenjskega standarda lastnikov.

Spreminjanje zemljiško-posestne strukture govori o proizvodnem preoblikovanju kmetijstva v regiji. Krepijo se čiste kmetije, medtem ko se manjše mešane kmetije ne spreminjajo, ne uvajajo specializacij, mnoge celo opuščajo pridelavo. Najbolj se zmanjšuje število kmetij v Halozah, kar pospešuje degradacijo kulturne pokrajine.

10 Nekmetijske gospodarske dejavnosti v podeželskih naseljih

Za vrednotenje gospodarskega razvoja podeželskih naselij so zanimivi kazalci o številu delovnih mest v primerjavi z vsemi zaposlenimi oziroma aktivnimi prebivalci naselja in o strukturi delovnih mest po dejavnostih v naseljih.

Konec leta 2000 je bilo v podjetjih in drugih organizacijah ter pri zasebnikih v podeželskih naseljih Spodnjega Podravja 9154 delovnih mest, kar predstavlja 36 % vseh potreb po zaposlitvah podeželskega prebivalstva. Glede na to, da so v nekaterih centralnih naseljih večji industrijski obrati ter oskrbne in druge dejavnosti, je število delovnih mest v teh naseljih višje od skupnega števila aktivnih prebival-

cev. Takšna naselja so Kidričevo, Središče ob Dravi, Dornava, Lovrenc na Dravskem polju in Zavrč. Med šibka zaposlitvena središča uvrščamo centralna naselja z manjšim gravitacijskim območjem in tista naselja, ki v pretežno kmetijskem prostoru niso izoblikovala močnejših centralnih funkcij. V obmestnih naseljih je malo delovnih mest, saj so funkcijsko in oskrbno povezana z mestom. Nekoliko več delovnih mest je na Hardeku, ki je že sestavni del Ormoža, in v Spodnji Hajdini.

Konec leta 2000 je bilo v Halozah 1429 delovnih mest, kar je 34 % vseh zaposlitvenih potreb. Število delovnih mest presega potrebe na Bregu pri Majšperku (industrija), v Podlehniku in v Stanošini (oskrba, storitve) ter v Zavrču (mejni prehod). Kar 72 % haloških naselij ima manj kot 20 % delovnih mest za domačine, 34 % jih je celo brez njih. V Slovenskih goricah je le 16 % delovnih mest za vse aktivne prebivalce. Brez delovnih mest je 35 naselij, medtem ko jih ima 98 manj kot 20 %. V nobenem slovenskogoriškem naselju število delovnih mest ne presega števila vseh zaposlenih.

V naseljih ravninskega sveta je 71 % vseh delovnih mest za domačine, saj so se zaradi urbanizacije močnejše razvile nekmetijske dejavnosti. Število delovnih mest presega število zaposlenih prebivalcev v Kidričevem, v Dornavi, na Hardeku, v Gaju pri Pragerskem, kjer se je v povezavi z bližnjim Pragerskim razvila storitvena obrt, in v Forminu, kjer je hidroelektrarna in manjši industrijski obrat. V celotni obravnavani regiji je največ delovnih mest v industriji (42,3 %), predvsem na račun Kidričevega.

Preglednica 1: Delovna mesta v primerjavi s skupnim številom zaposlenih (SURs 2000).

skupine naselij, območje	število vseh zaposlenih	število delovnih mest v naseljih	delež v %
obmestna naselja	1364	643	47,1
centralna naselja	4703	5320	113,1
ostala naselja	14322	3191	22,3
skupaj	20389	9154	44,9
Haloze	4167	1429	34,3
Dravska ravan	9349	6633	70,9
Slovenske gorice	6873	1092	15,9

11 Zaposlovanje v obrti in podjetništvu v preučevanih podeželskih naseljih

Podatki o kraju zaposlitve kažejo na razmeroma razpršeno zaposlovanje. Ob Ptujju, ki je najmočnejše zaposlitveno središče, saj zaposluje 29 % prebivalcev obravnavanih naselij, je vse bolj prisotno zaposlovanje na podeželju.

Preglednica 2: Zaposleni prebivalci izbranih skupin naselij po kraju zaposlitve v % (Anketa 2001).

kraj zaposlitve	obmestna naselja	centralna naselja	ostala naselja
kraj bivanja	7,3	21,3	14,8
drugo naselje	5,5	2,9	8,1
centralno naselje	–	0,7	14,4
Ptuj	49,0	28,7	23,9
drugo centralno naselje	9,1	12,5	8,1
zunaj regije	5,5	22,9	15,3
Ormož	21,8	10,3	13,5
tujina	1,8	0,7	1,9

Na podeželju je skoraj 40 % vseh delovno aktivnih prebivalcev podeželskih naselij. Zunaj regije je zaposlenih le 16,5 %, kar je posledica gospodarskega nazadovanja Podravja. Največ prebivalcev Spodnjega Podravja, ki iščejo zaposlitev izven regije, je zaposlenih v Mariboru. Prebivalci vzhodnega dela Slovenskih goric se zaposlujejo tudi v Ljutomeru, naselja v osrednjem delu Slovenskih goric so povezana z Lenartom, medtem ko prebivalce haloških naselij privlačijo nekateri oddaljeni zaposlitveni centri (Slovenska Bistrica in Celje).

Konec leta 2000 je bilo v obrti in podjetništvu skoraj 32 % vseh delovnih mest na podeželju. Obrt se na podeželju močneje uveljavi po letu 1991, ko mnogi prebivalci izgubijo zaposlitev v industriji ali v drugih dejavnostih. Za obrtno dejavnost ali samozaposlitev se je večina obrtnikov odločila zaradi nezaposlenosti (32 %).

12 Splošne značilnosti ekonomskega razvoja podeželskih naselij

Na osnovi vrednotenja kazalcev ekonomskega razvoja, kot sta število delovnih mest v primerjavi s številom aktivnih prebivalcev ter dejavnostna sestava aktivnih prebivalcev, so vsa podeželska naselja Spodnjega Podravja razvrščena v šest skupin z enakimi razvojnimi značilnostmi:

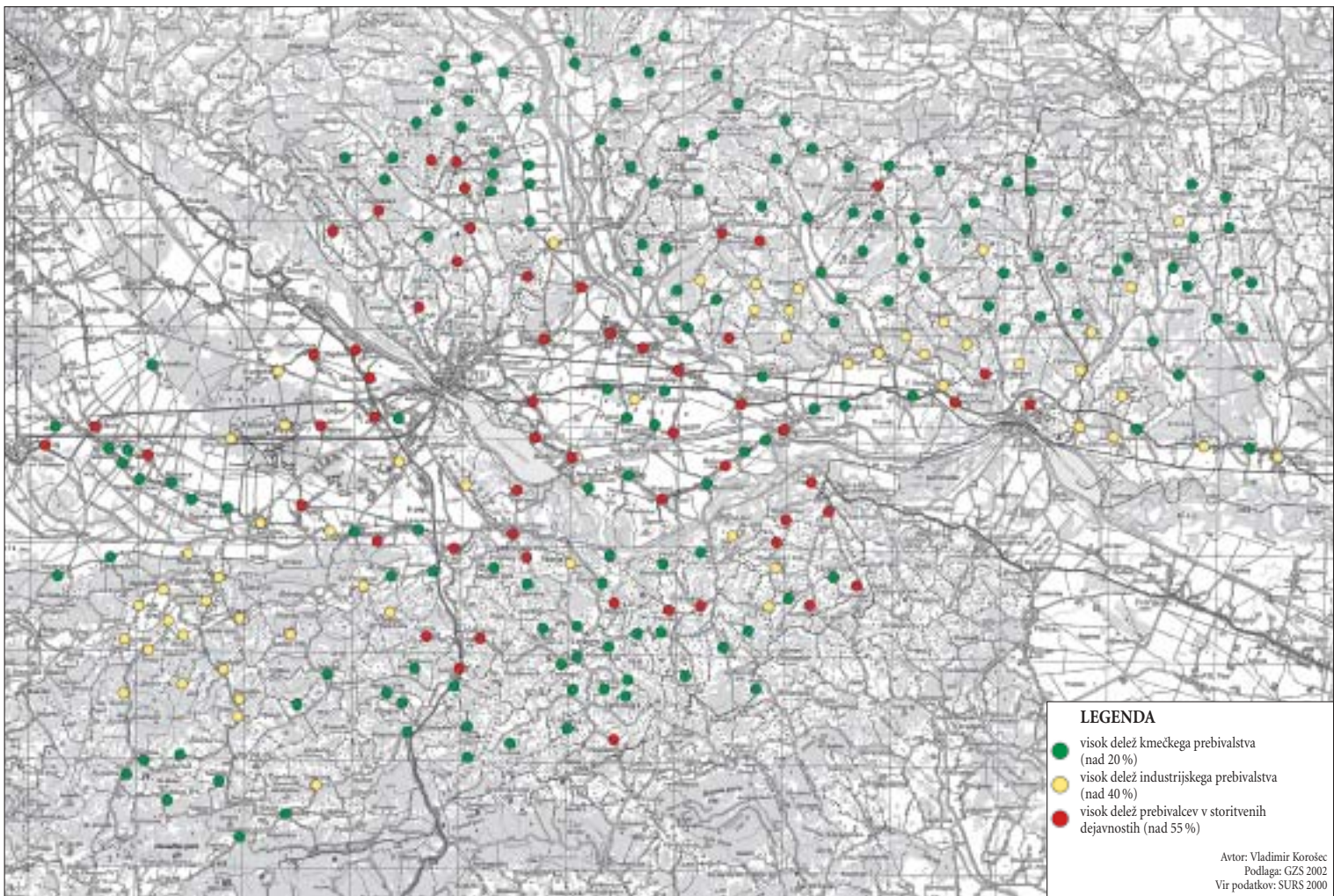
- naselja z visokim deležem delovnih mest in z visokim deležem nekmečkega prebivalstva (V to skupino uvrščamo pretežno ravninska centralna naselja (Kidričevo, Središče ob Dravi, Zavrch, Velika Nedelja, Videm pri Ptuj, Dornava, Gorišnica) in naselja v njihovi bližini (Breg, Draženci, Formin ...));
- naselja z visokim deležem delovnih mest in z visokim deležem kmečkega prebivalstva (V tej skupini so naselja, v katerih narašča delež nekmetijskih delovnih mest, vendar imajo razmeroma dobro razvito kmetijsko dejavnost. Poleg centralnih naselij Juršinci in Ivanjkovci so v tej skupini tudi nekatera manjša naselja, kjer hiter razvoja prometa in obrti povečuje zaposlovanje izven kmetijstva.);
- naselja s poprečnim deležem delovnih mest in visokim deležem nekmečkega prebivalstva (V Halozah uvrščamo v to skupino centralna naselja Cirkulane, Majšperk in Ptujška Gora, ter naselja, ki ležijo v bližini omenjenih in drugih centralnih naselij ter naselij ob prometnicah. Največ naselij s takšnimi značilnostmi je na Dravski ravni ob prometnicah Ptuj–Maribor, Ptuj–Ormož in Ptuj–Zavrč.);
- naselja s poprečnim deležem delovnih mest in visokim deležem kmečkega prebivalstva (V Halozah in Slovenskih goricah so v tej skupini nekatera centralna naselja ter manjša naselja z ugodnim prometnim položajem. V to skupino uvrščamo delno urbanizirana naselja na južnem robu Dravskega in v osrednjem delu Ptujškega polja z dokaj razvitimi storitvenimi in oskrbnimi dejavnostmi.);
- naselja brez delovnih mest in z visokim deležem nekmečkega prebivalstva (V tej skupini so pretežno naselja gričevnatega sveta z močnimi delovnimi migracijami. Takšne značilnosti imajo tudi urbanizirana obmestna naselja.);
- naselja brez delovnih mest in z visokim deležem kmečkega prebivalstva. To so naselja z neugodnim demografskim razvojem. Največ jih je v Halozah in v osrednjem delu Slovenskih goric. Med centralnimi naselji je v tej skupini le Kog pri Ormožu.).

Dejavnost prebivalcev glede na sektorje prikazuje slika 2.

13 Splošne značilnosti urbanizacije in suburbanizacije podeželskih naselij

Ko govorimo o funkcijskem razvoju, je v ospredju spreminjanje funkcijskega položaja naselij, utrjevanje centralnosti, pa tudi spreminjanje njihove notranje zgradbe, saj se je v nekaterih centralnih in v drugih hitro razvijajočih se naseljih izoblikovala mešana funkcijska (dejavnostna) zgradba. Podeželska naselja

Slika 2: Dejavnost prebivalcev podeželskih naselij Spodnjega Podravja.

se notranje funkcijsko strukturirajo, nastajajo nova urbanistično zasnovana bivalna, oskrbna, obrtna območja in ponekod tudi turistično rekreacijska središča. Oskrbne in storitve funkcije govorijo o položaju naselja v odnosu do drugih naselij. Te ne nastajajo le v centralnih naseljih, ampak tudi v drugih naseljih, odvisno od demografskega in gospodarskega razvoja ter njihovega prometnega položaja. Centralnost podeželskih naselij se kaže v gospodarski aktivnosti, v rasti zaposlovanja in v utrjevanju upravnih funkcij, zaradi česar se naselja različno razvijajo ter oblikujejo specifičen položaj v prostoru z ustreznimi funkcijsko-gravitacijskimi območji. Preoblikovanje centralnih naselij spodbuja sam centralni položaj, funkcijsko preoblikovanje ostalih podeželskih naselij pa je odvisno od njihove gospodarske razvitosti, prometnega položaja ter učinkov številnih zunanjih dejavnikov. Spremembe se kažejo v povečanju velikosti naselja, rasti števila prebivalcev ter v številu in strukturi delovnih mest.

Medtem ko suburbanizacijo pojmuje kot širjenje mest v podeželski prostor (Pelc 1992, 98), ki sčasoma pridobi povsem urbane značilnosti, se urbanizacija kot način življenja v posameznih segmentih bolj ali manj izrazito kaže v vseh podeželskih naseljih obravnavanega prostora. Zato M. Klemenčič meni, da bi bil namesto urbanizacije primernejši izraz modernizacija podeželja (1982, 28).

Na urbanizacijo kažejo demografske in ekonomske spremembe v naseljih, kot so:

- rast števila prebivalcev,
- visok delež prebivalcev v terciarnih dejavnostih in
- visok delež delovnih mest v naselju v primerjavi z vsemi zaposlenimi.

Razvoj v smislu utrjevanja urbanizacije je značilen za obmestna in centralna naselja ter nekatera naselja ravninskega sveta. Ptuj je s svojo raznovrstno dejavnostjo vpliven dejavnik preobrazbe bližnjih podeželskih naselij. Za obmestna naselja je značilna sklenjena in razmeroma gosta pozidava, hitra rast števila hiš, vendar nimajo pomembnejših oskrbnih in drugih centralnih funkcij, saj so funkcijsko povezana z mestom. Za ormoška obmestna naselja je značilna šibka urbanizacija, nekoliko močnejše so le morfološke spremembe.

Med centralnimi naselji kažejo največ urbanih značilnosti Dornava, Gorišnica, Kidričevo, Središče ob Dravi in Videm pri Ptuj. Za ta naselja je značilen visok delež prebivalcev v nekmetijskih dejavnostih in veliko delovnih mest. V centralnih naseljih Sela, Destrnik, Polenšak, Kog, Miklavž, Stoperce in Žetale se število prebivalcev zmanjšuje, imajo visok delež kmečkega prebivalstva in malo delovnih mest, zato se tudi morfološko počasneje spreminjajo.

Močnejše učinke urbanizacije zasledimo v naseljih, ki so del večjih poselitenih koncentracij. Na Dravskem polju so takšna naselja Gaj pri Pragerskem, Njiverce, Apače, Draženci, Spodnja Hajdina, Skorba, Hajdoše, na Pujskem polju Mezgovci, Moškanjci, Bukovci, Borovci, Formin, Mihovci in druga. V Slovenskih goricah je močnejša urbanizacija zajela naselja, ki ležijo na južnem robu pokrajine, na prehodu v ravninski svet (Pacinjce, Zamušani, Podgorci) in naselja ob prometnicah (Janežovci, Janežovski Vrh). V Halozah so bolj urbanizirana le naselja v okolici Majšperka. Elemente urbanizacije zasledimo tudi v naseljih na severnem robu pokrajine (Goričak, Dolane) ter ob cesti Maribor–Zagreb (Podlehnik, Stanošina, Zakl).

14 Oskrbne funkcije v podeželskih naseljih Spodnjega Podravja

V Spodnjem Podravju so se v preteklosti oskrbne in storitvene dejavnost razvijale izključno v podeželskih centralnih naseljih, šele v zadnjih desetih letih sledimo razvoju tovrstnih dejavnosti tudi v nekaterih drugih naseljih. Največ razmeroma dobro opremljenih naselij je na Dravskem in Ptujskem polju. Domala sklenjeno poselitev ravninskega sveta dopolnjuje prav tako sklenjena veriga splošne in specializirane oskrbe, ki je delno prilagojena potrebam tranzitnega prometa in zaradi tega presega lokalno porabo. Svoj oskrbni in s tem funkcijski položaj so najbolj okrepila centralna naselja Gorišnica, Videm pri Ptuj, Zavrč in Tomaž pri Ormožu.

Vpliv prometa na razvoj oskrbnih funkcij se najbolj kaže ob cesti Ptuj–Maribor v naseljih Skorba, Hajdoše, Slovenja vas, v naseljih ob cesti Ptuj–Ormož v Spuhlji, Borovcih, Moškanjcih in Gorišnici ter

ob cesti Ptuj–Zavrč v Markovcih, Bukovcih, Stojncih in Zavrču. Tradicionalno poselitveno zgradbo teh naselij dopolnjujejo novi elementi in celo novi deli naselij z oskrbnimi, storitvenimi in obrtnimi dejavnostmi. Nove gospodarske in funkcijske povezave, izboljšanje cest ter povečanje migracij prispevajo k odpiranju novih prometnih tokov ali k utrjevanju nekaterih že doslej uveljavljenih (Maribor–Zagreb). V obravnavanem prostoru se je okrepila prometna povezanost Ptuja z Ljutomerom (Ptuj–Polenšak–Ljutomer), z Lenartom in prek Vurberka tudi z Mariborom, kar ne spodbuja le razvoja oskrbnih in storitvenih dejavnosti, temveč povzroča priseljevanje in širitev naselij. Oskrba in storitve se krepijo tudi v manjših naseljih (Janežovci, Pacinje).

15 Elementi notranje socialne in funkcijske členitve podeželskih naselij

Notranja funkcijska zgradba podeželskih naselij pomeni njihovo prostorsko diferenciacijo na podlagi funkcijskih (dejavnost, raba) in socialnih elementov. Ekonomske in socialne spremembe v podeželskih naseljih so najvidnejša posledica zmanjševanja kmetijske dejavnosti (deagrarizacija) in širjenja vplivov mest (suburbanizacija), kar v največji meri spreminja namembnost poselitvenega prostora. Na osnovi kartiranja socialnih elementov so opredeljena naslednja območja:

- območje nekmečkih gospodinjstev,
- območje kmečkih in mešanih gospodinjstev in
- območje prepletanja vseh treh socialnih tipov.

V večini podeželskih naselij je bolj ali manj ohranjeno agrarno jedro, kjer prevladujejo mešana in kmečka gospodinjstva. Takšna socialna zgradba je lepo ohranjena tako v manjših ravninskih naseljih (Pongrce, Šikole, Starošince) kot večjih (Apače, Lancova vas, Moškanjci, Stojnci, Mihovci) in tudi centralnih naseljih (Cirkovce, Lovrenc na Dravskem polju). Za večino naselij gričevnatega sveta je značilna razpršenost socialnih tipov, kar je v skladu z obliko poselitve ter z njihovim dosedanjim socialnim, demografskim in ekonomskim razvojem. Notranja socialna diferenciacija z ohranjenim agrarnim jedrom in novim delom nekmečkih bivališč je značilna le za nekatera haloška in slovenskogoriška centralna ter dolinska naselja, zlasti za njihova gručasta jedra (Juršinci, Trnovska vas, Vitomarci, Tomaž pri Ormožu, Žetale, Levajnci, Spodnji Velovlek). V strnjениh obcestnih naseljih so »območja prepletanja vseh treh socialnih tipov« običajno na njihovem obrobju (Šikole) ali v tistem delu naselja, ki je bil do nedavna redkeje pozidan (Moškanjci, Cvetkovci, Obrež). V naseljih z industrijskimi obrati so se že zgodaj izoblikovala območja nekmečke pozidave (Breg pri Majšperku, Majšperk, Njiverce in Središče ob Dravi). V drugi polovici 20. stoletja se je ta oblika pozidave uveljavila domala v vseh naseljih, zlasti v centralnih.

Kartiranje rabe vaškega prostora kaže pet funkcijskih območij, in sicer:

- oskrbno in poslovno območje,
- stanovanjsko območje,
- območje prepletanja kmetijske in stanovanjske funkcije,
- nekmetijsko proizvodno območje (obrt in druge dejavnosti) in
- območje z javno (negospodarsko) rabo.

S socialnim in ekonomskim razvojem se v podeželskih naseljih razvijajo različne nove dejavnosti in nastajajo specifična funkcijska območja. Za večino centralnih naselij je značilna koncentracija oskrbnih dejavnosti in upravnih funkcij v samem središču oziroma ob glavni prometnici skozi naselje. Celovito oblikovan oskrbni in poslovni predel imajo naselja, ki so svoj funkcijski položaj začela oblikovati že sredi 20. stoletja, kot sta Kidričevo in Majšperk, pa tudi ostala, v katerih se nove oskrbne in poslovne dejavnosti postopno vraščajo v staro agrarno oziroma poslovno-obrtno jedro (Videm pri Ptuj, Gorišnica).

V zadnjih desetih letih se je nekmečka pozidava najbolj krepila v naseljih na prehodu Haloz oziroma Slovenskih goric v Dravsko ravan (Videm pri Ptuj, Tržec, Jurovci, Zamušani, Podgorci) in ob pomembnejših prometnicah (Borovci, Moškanjci, Bukovci, Janežovci), pa tudi v nekaterih centralnih

naselijh (Gorišnica, Tomaž pri Ormožu, Cirkulane) in predvsem v obmestnih naseljih (Kicar, Podvinci, Mestni Vrh).

Medtem ko je večina naselij na Dravskem polju ohranila osnovno agrarno zgradbo, je za naselja na Ptujskem in Središkem polju, pa tudi za posamezna strnjena naselja v Halozah in Slovenskih goricah, značilno prepletanje različnih funkcij oziroma dejavnosti. Ponekod so se celo v vaško jedro umestile proizvodne obrtne dejavnosti in v večjem obsegu tudi nekmečka poselitve. S tem se rahljajo tradicionalno dobre vezi med prebivalci, izginja nekoč samobiten »duh vaške skupnosti« in fenomen podeželskega naselja kot funkcijsko in socialno zaključene enote (Drozg 1990, 321).

Da bi zmanjšali tovrstno poselitveno problematiko, so se v mnogih občinah odločili za gradnjo proizvodno obrtnih območij (Slovenja vas, Markovci, Zavrč).

16 Položaj naselij v omrežju podeželskih naselij Spodnjega Podravja

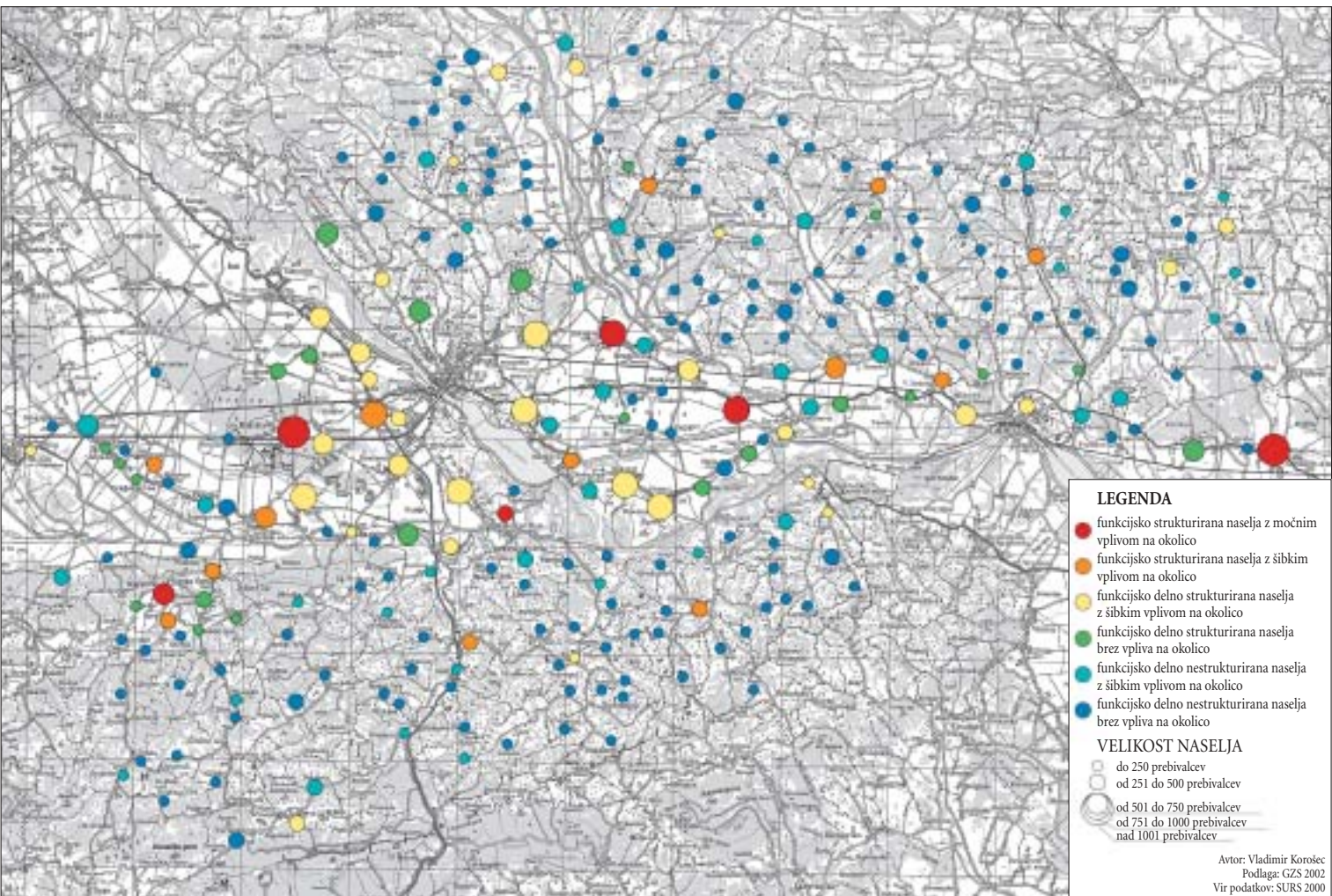
Na temelju opremljenosti z oskrbo in storitvami ter zgradbe poselitvenega prostora so vsa naselja razvrščena v šest skupin s podobnim funkcijskim položajem (slika 3):

- funkcijsko strukturirana naselja s šibkim vplivom na okolico (To so urbanizirana in notranje funkcijsko diferencirana naselja, ki so delno opremljena z oskrbnimi in storitvenimi dejavnostmi (Cirkovce, Lovrenc na Dravskem polju, Markovci, Juršinci, Cirkulane ...). V naseljih narašča zaposlovanje v neproizvodnih dejavnostih.);
- funkcijsko strukturirana naselja z močnim vplivom na okolico (Večja centralna naselja z raznovrstnimi oskrbnimi in upravnimi funkcijami (Majšperk, Dornava, Gorišnica, Videm pri Ptujju, Kidričevo in Središče ob Dravi), ki skupaj z bližnjimi naselji oblikujejo nekakšna funkcijsko-gravitacijska jedra z močnim vplivom na okolico. To so naselja z urbanimi značilnostmi in funkcijsko povsem strukturirana.);
- funkcijsko delno strukturirana naselja s šibkim vplivom na okolico (To so delno urbanizirana ter poprečno opremljena naselja z oskrbnimi dejavnostmi. Takšna so obmestna naselja: Hardek, Podvinci in Spuhlja, centralna naselja Destnik, Grajena, Trnovska vas, Vitomarci, Zgornji Leskovec ter druga (Moškanjci, Draženci, Skorba).);
- funkcijsko delno strukturirana naselja brez vpliva na okolico (V to skupino uvrščamo naselja, ki nimajo močnejšega vpliva na okolico, ter so razmeroma močno urbanizirana, in sicer obmestna naselja Kicar, Mestni Vrh in Pavlovci ter druga naselja v bližini centralnih naselij (Stanečka vas, Stogovci, Krčevina pri Vurberku).);
- funkcijsko nestrukturirana naselja s šibkim vplivom na okolico. V teh naseljih ni različnih funkcijskih območij. Imajo le oskrbo za lastne potrebe in zelo malo delovnih mest, zaradi česar prevladuje močna dnevna migracija delovne sile v zaposlitvena središča.);
- funkcijsko nestrukturirana naselja brez vpliva na okolico (V skupino uvrščamo težje dostopna haloška in slovenskogoriška naselja, manjša naselja Dravske ravni ter nekatera obmestna naselja (Dobrava).).

17 Socioekonomska tipologija podeželskih naselij

Razvrščanje sorodnih oblik, procesov ali pojavov, ki imajo skupne nekatere temeljne elemente, izvedemo s pomočjo tipologije, kar je v geografiji pogosto uporabljena metoda (Drozg 1995, 85). Drozg povzema Schirmacherjevo trditev, da je poglobitna značilnost in hkrati cilj tipologije zožiti (združiti) raznovrstne in večdimenzionalne lastnosti predmetov na eno dimenzijo, ki pa je enako pomenljiva kot

Slika 3: Funkcijski položaj podeželskih naselij Spodnjega Podravja.

prejšnja večpomenskost. Pri tem ne gre za združevanje spoznanj v smislu posploševanja, temveč za sintezo v polnem pomenu, gre za poglobljen raziskovalni proces, ki na osnovi primerjav in vrednotenja oblikuje novo raziskovalno kakovost, nov rezultat (Vrišer 1992, 105). Socioekonomska tipologija podeželskih naselij temelji na analizi demografskih, socialnoekonomskih in funkcijskih elementov naselij. Za takšno tipologijo so po mnenju nekaterih raziskovalcev pomembni naslednji kazalci: dejavnostna struktura zaposlenih prebivalcev, število zaposlenih v primerjavi z vsemi prebivalci, migracijska gibanja, centralne funkcije (Lienau 1996, 119).

Pri razvrščanju naselij Spodnjega Podravja v ustrezne tipe so upoštevane tri osnovne skupine elementov, dejavnikov oziroma procesov v podeželskih naseljih, in sicer:

- demografski razvoj naselij,
- njihovo ekonomsko zgradbo in
- njihov funkcijski položaj.

Razvojna socioekonomska tipologija obsega šest osnovnih tipov in šest podtipov. Demografski razvoj prikazuje starostni indeks ter indeks rasti števila prebivalcev v obdobjih 1961–1991 in 1991–2000, gospodarsko zgradbo pa dejavnostna sestava ter število delovnih mest v primerjavi z vsemi aktivnimi prebivalci v letu 2000. Funkcijski položaj je v ožjem pomenu besede centralnost; prikazuje ga obseg in raznovrstnost oskrbnih ter storitvenih dejavnosti.

Socioekonomski tipi kažejo na pestro razvojno problematiko v podeželskih naseljih Spodnjega Podravja. Posamezni tip prikazuje najpomembnejše preoblikovalne procese, časovno dimenzijo sprememb in druge razlike med naselji (slika 4):

- A. ruralna naselja:
  - ruralna naselja (Demografski in ekonomski razvoj v teh naseljih je posledica neugodnih naravnih možnosti za kmetijsko pridelavo oziroma njihovega geografskega položaja. Večina naselij s takšnimi značilnostmi se nahaja v gričevnatem predelu Haloz in Slovenskih goric. Najvidnejši znak njihove socialne, gospodarske in funkcijske degradacije je zmanjševanje števila prebivalcev in opuščanje kmetovanja, s čimer nekatera naselja izgubljajo še zadnje možnosti postopnega oživljanja. V to skupino spadajo naselja z ostarelim prebivalstvom, s slabo izobrazbeno strukturo, slabo komunalno opremljena in slabo prometno dostopna naselja ter naselja brez delovnih mest. Bolj kot vprašanje ohranjanja poseljenosti je pomembno vprašanje, kako spodbuditi gospodarsko aktivnost teh naselij. Dejavniki izboljšanja demografskih razmer in funkcijskega položaja je razvoj kmetijstva in drugih z njim povezanih dejavnosti. Bistvenega pomena pa je zagotovo kakovostna prometna povezanost obrobni naselij z lokalnimi in regijskimi zaposlitvenimi središči.);
  - prehodna ruralna naselja (V to skupino uvrščamo naselja brez oskrbnih dejavnosti, vendar v primerjavi s predhodno skupino razmeroma gospodarsko razvita naselja, kar se kaže v specializiranem in tržnem kmetijstvu ter v rasti delovnih mest. Razlogi za takšno stanje so raznovrstni in so običajno povezani z gospodarskim in družbenim spreminjanjem vplivnega okolja. V gričevnatem svetu je prihodnji razvoj teh naselij odvisen od tega, kako uspešno se bodo v centralnih in nekaterih bližnjih naseljih razvijale gospodarske in oskrbne dejavnosti ter kmetijstvo);
- B. podeželska naselja:
  - značilna podeželska naselja (Naselja s takšnimi značilnostmi se nahajajo v bližini centralnih naselij in skupaj z njimi tvorijo sklenjeno območje z ugodnim razvojem. Največ takšnih naselij je v okolici Ptuja, nekoliko manj v bližini Ormoža ter v haloških in slovenskogoriških dolinah. Značilen je neenakomeren demografski razvoj, zmanjšanje števila prebivalcev v 70. in 80. letih in na podlagi priseljevanja razmeroma hitra rast po letu 1991. Za nekatera prometno dostopna naselja z urejeno infrastrukturo je po letu 1991 značilna prava »demografska eksplozija«. V haloških in slovenskogoriških dolinah ter na prehodu ravninskega sveta v gričevje nastajajo nove poselitvene koncentracije.);
  - urbanizirana podeželska naselja (Posebnost teh naselij je več delovnih mest in mešana dejavnostna sestava. V Halozah in Slovenskih goricah je malo naselij s takšnimi značilnostmi. V to skupino uvrščamo pretežno ravninska naselja, ki svojo ekonomsko in funkcijsko zgradbo oblikujejo pod

vplivom učinkov suburbanizacije obeh mest, ugodnega položaja in dostopnosti ter ugodnih naravnih možnosti za kmetovanje in bivanje (Kungota pri Ptujju, Borovci, Lancova vas, Pobrežje). V teh naseljih se je v zadnjem obdobju močnejše okreplila storitvena obrt, kar utrjuje njihov položaj v prostoru in preoblikuje notranjo funkcijsko zgradbo.);

• C. nepopolna subcentralna naselja:

- manjša subcentralna naselja (V ta podtip uvrščamo naselja z manjšim funkcijsko-gravitacijskim vplivom oziroma manjša središčna naselja, vendar s precejšnjimi razvojnimi problemi, kot so: zmanjševanje števila prebivalcev, visok delež starih prebivalcev, nepopolna notranja funkcijska zgradba, malo delovnih mest v naselju in podobno. Stagnacija ali zmanjševanje števila prebivalcev ter drugi razvojni problemi so pogosto posledica socialnega in ekonomskega nazadovanja okolja, v katerem se naselja nahajajo (Gabernik), ali specifičnih demografskih problemov (Osluševci).);
- prehodna subcentralna naselja (V nasprotju od od predhodne skupine imajo prehodna subcentralna naselja razmeroma močne ekonomske temelje in veliko delovnih mest, kar je rezultat dosedanjega razvoja in ugodnega položaja. Zmanjševanje števila prebivalcev po letu 1991 je posledica omejenih možnosti za prostorsko širitev, staranja prebivalcev (Pacinje), opuščanja industrijske dejavnosti in zmanjševanja delovnih mest (Breg) ali nizke privlačne moči zaposlitvenih središč (Pušenci).);

• D. subcentralna naselja:

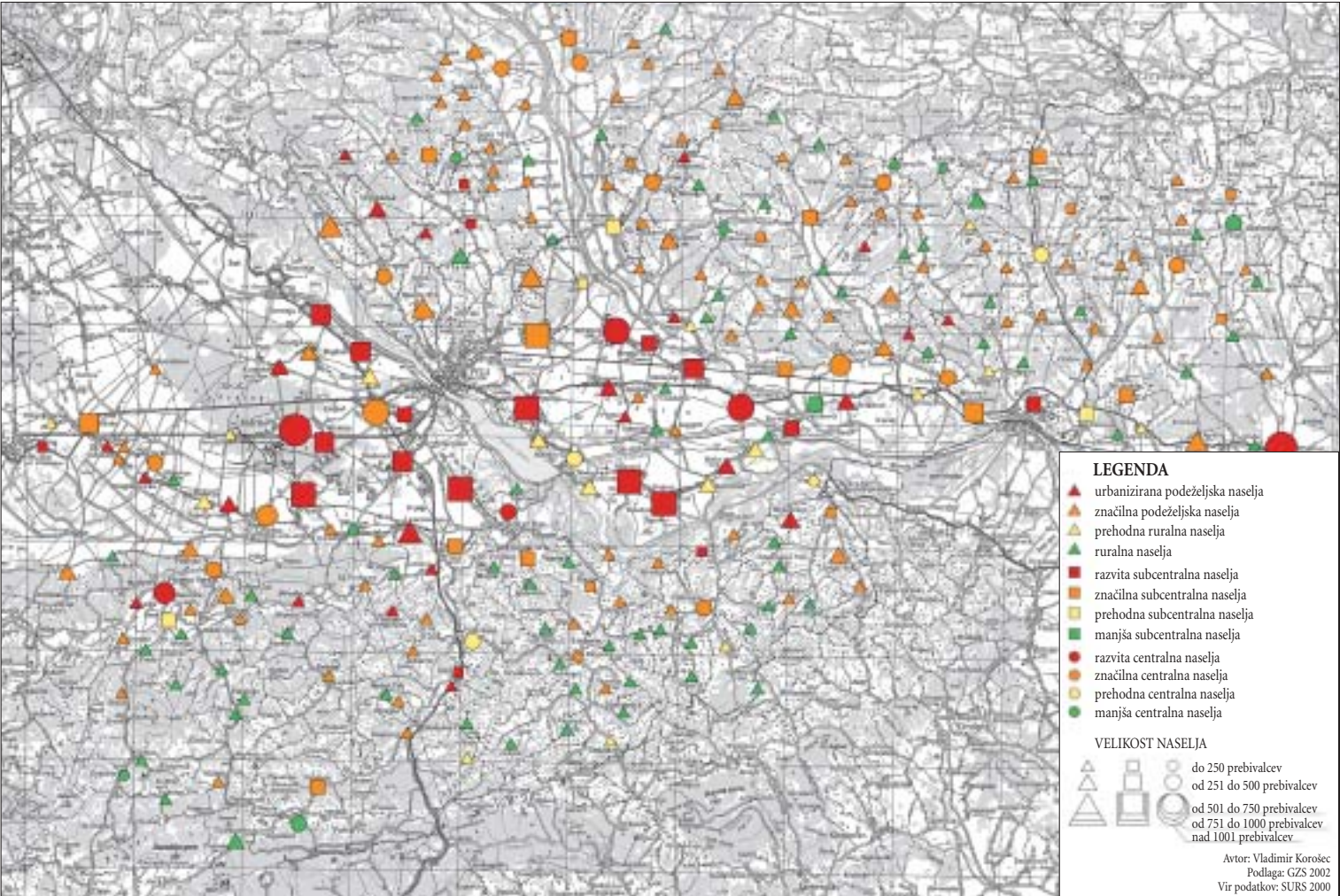
- značilna subcentralna naselja (To so bodisi manjša lokalna oskrbna naselja (Šikole, Hum, Soviče) ali pa naselja, ki s svojo oskrbno in storitveno dejavnostjo dopolnjujejo bližnja centralna naselja, kot so: Goričak, Polenci, Tržec in Mihovci. V manjših haloških in slovenskogoriških naseljih z ugodnim prometnim položajem so se oskrbne dejavnosti začele razvijati šele po letu 1991, kar se kaže tako v rasti števila prebivalcev, kot v rasti števila novogradenj.);
- razvita subcentralna naselja (Za razvoj oskrbnih funkcij ima pomembno vlogo stabilna socialno-ekonomska zgradba naselja, ki se kaže v močno razviti obrti in podjetništvu ter v dobro organizirani kmetijski pridelavi. Razvita subcentralna naselja so manjša lokalna zaposlitvena središča, med katerimi Gaj pri Pragerskem, Formin, Draženci, Spodnja Hajdina, Dolane in druga celo presegajo lokalne okvire. V skupino razvitih subcentralnih naselij uvrščamo tudi obmestna naselja (Spuhlja), naselja v bližini podeželskih centralnih krajev (Draženci, Bukovci, Stojinci, Njiverce, Apače, Moškanjci) in naselja ob pomembnih prometnicah (Hajdoše, Slovenja vas).);

• E. manjša centralna naselja:

- manjša centralna naselja (V ta podtip uvrščamo centralna naselja z omejenim vplivom na okolico, kot so Sela, Žetale, Stoperce, Destrnik, Trnovska vas, Polenšak in Kog. Zanje je značilno zmanjševanje števila prebivalcev, veliko število kmečkega prebivalstva in malo delovnih mest. Prihodnji razvoj teh naselij je odvisen od uspešnega gospodarskega razvoja širšega območja, od razvoja obrtnih in storitvenih dejavnosti ter od proizvodnega, tržnega in tehnološkega sodelovanja med kmetovalci.);
- prehodna centralna naselja (V omenjeni podtip uvrščamo centralna naselja Markovce, Podlehnik, Zavrč in Ivanjkovce. Vsa naselja imajo razmeroma veliko delovnih mest, prevladuje nekmečko prebivalstvo, razen v Ivanjkovcih, kjer je še vedno močna agrarna zgradba. Razvojno zaostajanje se kaže v zmanjševanju števila prebivalcev in s tem v manjšem prostorskem razvoju naselja. Zmanjševanje števila prebivalcev je posledica dosedanjega socialnega in gospodarskega razvoja v teh naseljih ter specifičnih naravnih in ekoloških razmer v širšem okolju. Posledica takšnih razmer je slabša opremljenost z oskrbnimi in storitvenimi dejavnostmi, s čimer je dodatno »oslabljen« njihov centralni položaj v vplivnem območju.);

• F. večja centralna naselja:

- značilna centralna naselja (Prevladuje mešana dejavnostna sestava prebivalcev in nekoliko manjša rast obrti in podjetništva, razen v novih občinskih središčih (Juršinci) in v centralnih naseljih z ugodnim položajem (Zgornja Hajdina, Lovrenc na Dravskem polju, Podgorci). Nekatera naselja so tako v zunanjem morfološkem videzu kot po gospodarskih značilnostih ohranila kmetijsko zgradbo, kar se najbolj kaže v številu kmečkega prebivalstva, ki v Juršincih, Vitomarcih, Miklavžu

Slika 4: Tipologija podeželski naselij Spodnjega Podravja.

pri Ormožu in Zgornjem Leskovcu presega 20 %. V prihodnje se bo krepila gospodarska moč naselij ter spreminjala dejavnostna sestava prebivalcev, vendar ni pričakovati preoblikovanja njihovega funkcijskega položaja.);

- razvita centralna naselja (V ta tip uvrščamo dobro opremljena naselja z obsežnim vplivnim območjem, v katerih narašča število prebivalcev, naselja z ugodno izobrazbeno in starostno strukturo ter z dobrimi ekonomskimi temelji. To so največja podeželska naselja, v katerih živi skoraj 10 % podeželskega prebivalstva Spodnjega Podravja. Razvita centralna naselja so nekakšna jedra demografskega in socialnoekonomskega razvoja na podeželju. Njihov položaj je okrepila nova lokalna organiziranost, saj z lastnimi sredstvi učinkoviteje dopolnjujejo centralne funkcije ter gospodarsko infrastrukturo.).

18 Sklep

V Spodnjem Podravju se je pod vplivom industrializacije in urbanizacije znotraj treh temeljnih tipov podeželja (ruralno, prehodno in urbanizirano območja) oblikoval za slovensko podeželje značilen model razvoja naselij s tremi razvojnimi skupinami, in sicer:

- sorazmerno močno urbanizirana ravninska in dolinska območja,
- postopno urbaniziran hriboviti svet na obrobju gospodarske in populacijske koncentracije in
- periferna območja, ki so vse bolj izpostavljena depopulaciji in razkroju kulturne pokrajine (Klemenčič 1991, 29).

Zaradi specifičnih družbenih in gospodarskih sprememb, kot so industrializacija in rast zaposlovanja na podeželju, obmejnost, nezadržna deagrarizacija gričevnatega sveta, ki so obravnavano regijo močneje zajele v zadnjih desetih letih, se razvoj podeželskih naselij kaže v mnogih posebnostih. Poleg močno preoblikovanih obmestnih naselij je več manjših razvojnih območij, in sicer:

- območje močno urbaniziranih ravninskih naselij,
- manjša urbana območja gričevnatega sveta, v središču katerih so centralna naselja, ter
- linijsko zasnovana razvita območja ob pomembnih prometnicah.

V gričevnatem svetu se hitreje razvijajo centralna in prometno dostopnejša dolinska naselja in tvorijo manjša lokalna razvojna jedra, v katerih je poleg koncentracije prebivalstva vse več gospodarskih in negospodarskih dejavnosti, na drugi strani pa v vseh pogledih zaostajajo periferna in bolj oddaljena naselja. Tudi v podeželskih naseljih Dravske ravnine se kaže različen socialnoekonomski in funkcijski razvoj, kar v navidez enotni in močno urbanizirani pokrajini oblikuje razvojno diferencirana območja.

Pregled prostorske razporeditve tipov naselij kaže, da so se na podeželju izoblikovala manjša funkcijsko-gravitacijska območja z dominantno funkcijsko in ekonomsko vlogo centralnih naselij. Velikost vplivnega območja in funkcijska zgradba naselij sta odvisni od številnih dejavnikov, najbolj od razvitosti centralnega naselja oziroma njegove opremljenosti in od socialno-ekonomskih razmer v celotnem obravnavanem prostoru. Znotraj takšnega območja se običajno poleg centralnega naselja nahaja eno ali več subcentralnih naselij in nekaj manjših različno razvitih podeželskih naselij.

Na osnovi analize opremljenosti centralnih naselij in njihove upravne organiziranosti (sedež krajevne skupnosti ali občine) je Spodnje Podravje razdeljeno na 32 funkcijsko-gravitacijskih območij, ki imajo različno število naselij ter različno število prebivalcev. Območja predstavljajo najnižjo raven mikrolokalne gravitacije ter imajo poleg skupnih oskrbnih in upravnih funkcij tudi podobne razvojne probleme. Znotraj teh območij se naselja različno razvijajo. Socialno-gospodarska in funkcijska zgradba naselij slabi v smeri od središčnega ali centralnega naselja proti obrobim. Največja koncentracija naselij s pozitivnimi razvojnimi kazalci je v širšem ptujskem gravitacijskem območju.

19 Viri in literatura

- Anketiranje gospodinjstev izbranih podeželskih naselij, marec 2001.
- Barbič, A. 1996: Obkmetijske dejavnosti (kmečkih) gospodinjstev in podeželskih lokalnih skupnosti. *Sodobno kmetijstvo* 29/2. Ljubljana.
- Černe, A., Pelc, S. 1993: Prometno geografski vidiki nove državne meje. *Geografski aspekti obmejnosti in regionalnega razvoja. Dela 10.* Ljubljana.
- Drozg, V. 1995: Morfologija vaških naselij v Sloveniji, *Morfologija vaških naselij v Sloveniji. Geographica Slovenica* 27. Ljubljana.
- Gosar, L., Mihevc, P., Jakoš, A. 1980: Pomen tipologije naselij za planiranje. *Geografski vestnik* 52. Ljubljana.
- Kladnik, D. 1996: Problematika preobrazbe podeželja z vidika prilagajanja kmetijske pridelave normativom v Evropski zvezi. *Spodnje Podravje s Prlekijo.* Ljubljana.
- Klemenčič, M. 1982: Nekatera teoretska izhodišča pri proučevanju podeželja. *Geografske značilnosti preobrazbe slovenskega podeželja. Gradivo ob 60-letnici Geografskega društva Slovenije.* Ljubljana.
- Klemenčič, V. 1991: Tendence spreminjanja slovenskega podeželja. *Geografski vestnik* 63. Ljubljana.
- Klemenčič, V. 1996: Tendence demografske preobrazbe v Spodnjem Podravju in vzhodnih Slovenskih gorah v zadnjih treh desetletjih. *Spodnje Podravje s Prlekijo.* Ljubljana.
- Kokole, V. 1971: Centralni kraji v SR Sloveniji. *Geografski zbornik* 12. Ljubljana.
- Kokole, V. 1988: Struktura omrežja podeželskih (nemestnih) naselij v SR Sloveniji. *Geografski vestnik* 60. Ljubljana.
- Korošec, V. 1988: Večfunkcionalna raba podeželja na primeru Haloz. *Magistrsko delo, PMF Zagreb.* Zagreb.
- Kovačič, M. 2000: Razvojno-tipološka členitev podeželja v Republiki Sloveniji. Ljubljana.
- Kovačič, M. 2002: Struktura kmetij in njen vpliv na dohodkovni položaj kmetov v Sloveniji. *Sodobno kmetijstvo* 35/2. Ljubljana.
- Lienau, C. 1972: *Die Siedlungen des Landlichen Raumes.*
- Lienau, C. 1996: *Die Siedlungen des landlicher Raumes. Des Geographische Seminar (skupina avtorjev).*
- Magel, H. 1994: Bavarski program razvoja podeželja. *Pristop k razvoju podeželja 2.* Ljubljana.
- Naravno in selitveno gibanje prebivalstva Slovenije po naseljih, 1998. 2001. Ljubljana. *Statistični urad Republike Slovenije.*
- Natek, M. 1996: Temeljne sestavine rasti števila prebivalcev v obdobju 1961–1995. *Spodnje Podravje s Prlekijo.* Ljubljana.
- Pak, M. 1969: Družbeno-geografski razvoj Dravskega polja. *Geografski zbornik* 11. Ljubljana.
- Pak, M. 1993: Nekateri elementi povezovanja Slovenije s sosednjimi državami, *Geografski aspekti obmejnosti in regionalnega razvoja. Dela 10.* Ljubljana.
- Pak, M. 1996: Predgovor. *Spodnje Podravje s Prlekijo.* Ljubljana.
- Pak, M., Brečko, V. 1999: Problems of agriculture in Slovenia With special Reference to Cirkovce. *Geo-Journal* 46.
- Pelc, S. 1992: Družbeno-geografski vidiki preobrazbe pokrajine v občini Domžale. *Geografski vestnik* 64. Ljubljana.
- Pelcl, S. 2000: Projekt celostnega razvoja podeželja in obnove vasi. Ljubljana – geografija mesta. Ljubljana.
- Popis kmetijskih gospodarstev 2000. *Statistični urad Republike Slovenije.* Ljubljana.
- Popis prebivalcev, gospodinjstev, stanovanj in kmečkih gospodarstev v letu 1991. Ljubljana.
- Potočnik, I. 2000: Družbeno-geografske značilnosti kmetijstva v Ljubljanski kotlini. *Magistrsko delo, Oddelek za geografijo, Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani.* Ljubljana.
- Ravbar, M. 1996: Urbanizacija Spodnjega Podravja s Prlekijo ter vrednotenje suburbanizacijskih pojavov v obmestju Ptuja. *Spodnje Podravje s Prlekijo.* Ljubljana.
- Ruppert, K. 1992: Socialgeographische perspektive der Raumentwicklung, *Socialna geografija v teoriji in praksi. Geographica Slovenica* 23. Ljubljana.

- Rus, A. 1996: Funkcijsko-gravitacijska območje Spodnjega Podravja s Prlekijo. Spodnje Podravje s Prlekijo. Ljubljana.
- Vrišer, I. 1983: Sodobni svet 1. Maribor.
- Vrišer, I. 1987: Centralna naselja v SR Sloveniji leta 1987. Geografski zbornik 27. Ljubljana.
- Vrišer, I. 1990: Ekonomsko-geografska regionalizacija Slovenije na podlagi vplivnih območij centralnih naselij in dejavnostne sestave prebivalstva. Ljubljana. Geografski zbornik 30. Ljubljana.
- Zakon o spodbujanju skladnega regionalnega razvoja. ULRS. 60/1999.

20 Summary: The development problems of the rural settlements in the Spodnje Podravje region

(translated by Irena Posavec)

The research deals with the latest changes in the rural settlements of Spodnje Podravje showing the variety of development problematic due to economic, social and natural conditions in the region as well as economic transformation in Podravje and Slovenia. Spodnje Podravje is an agricultural area which is exposed to strong influential reforms in the last decade.

The basis of analytical part of the research is the integral analysis of 28 settlements different as regards natural conditions, size, population and functional structure. The analysis includes the survey of chosen housing assembly, representatives of local communities and evaluation of development plans and other documents. The settlements that have been selected form an integral picture of general and at the same time specific conditions in the discussed area consequently showing their diversity in the process of development. Supporting parallel research procedure elaborated the analysis of demographic, economic, social, regional and functional condition for the rural settlements in Spodnje Podravje by the help of secondary resources and statistical data. The comparison is designed to confirm and put to the test research hypotheses, to explain the development problems of rural settlements of Spodnje Podravje thus representing the basis data for proper sorting of the settlements into types. The final research result is a social-economic typology of rural settlements of Spodnje Podravje. It has been elaborated on the basis of evaluating demographic development (increased number of population, their age, education and activity structure), economic growth (part of housekeeping management with rural economy, the number of employment vacancies) as well functional position (supply, centrality, inner functional and sphere of activity settlement structure). The rural settlements have been constantly and vastly changing under the influence of general, social and economic development or under the influence of towns. We are talking about »modernisation« or in other words adaptation to contemporary way of living. The socio-economic structure of rural settlements, their sphere of activity and functional structure are more and more similar to urban settlements. Traditional structure of rural settlements is preserved only in regions with difficult working conditions and settlements farther away from developing or employment centres.

Within the discussed area quite a few smaller differentiating regions were formed inside which more or less rural central settlements are being invigorated thus becoming »local development nuclei«. Inside these nuclei settlements are developing in various ways. Social-economic and functional settlement structure is getting weaker from the centre towards the margins of the settlements. Strong urbanisation is significant for marginal, central and other flatland settlements in the whole region due to their position nearby important traffic routs, mixed economic structure of settlements in the hilly area and nearly total demographic and economic degradation of settlements lying in parts with difficult working condition or near border areas.

